

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA‘LIMI
VAZIRLIGI**

**NAVOIY VILOYATI PEDAGOGLARNI
YANGI METODIKALARGA O‘RGATISH
MILLIY MARKAZI**

**MILLIY TA‘LIM YARATILISHDA
INNOVATSION YONDASHUVLAR**

**XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

T O‘ P L A M I

Navoiy-2023

UDK: 37.03.001.76 (075.3)

BBK: 74.26

Milliy ta'lim yaratilishda innovatsion yondashuvlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati PYMO‘MM nashri, 2023. 281 b.

Navoiy viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazida tashkil etilgan “Milliy ta’lim yaratilishda innovatsion yondashuvlar” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plamida uzluksiz ta’lim tizimida tadqiqot olib borayotgan mutaxassis-olimlar, mustaqil izlanuvchilar ilmiy-nazariy izlanishlarining amaliy tadbirlari keltirilgan. Raqamli texnologiyalar asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish borasidagi tajribali maktab o‘qituvchilarining taklif va tavsiyalari, umumta’lim fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda ta’lim, fan, xalqaro aloqalar va boshqaruv faoliyatining ustuvor yo‘nalishlarini rivojlantirish hamda “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” Davlat dasturida belgilangan vazifalar doirasida bajarilayotgan izlanishlarga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqot natijalari yoritilgan.

Konferensiya materiallaridan oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, umumta’lim maktablari o‘qituvchilari, magistrantlar va iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

TAHRIR HAY’ATI

<i>Ro‘ziqulov F.R.</i>	<i>- psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.</i>
<i>Pulotov A.M.</i>	<i>- pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.</i>
<i>Suvonov O.O.</i>	<i>- texnika fanlari nomzodi, dotsent.</i>
<i>Safarov D.X.</i>	<i>- psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD). dotsent.</i>
<i>Shomiyev G‘.O‘.</i>	<i>- iqtisod fanlari nomzodi, dotsent.</i>
<i>Pulatov J.N.</i>	<i>- falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD). dotsent.</i>
<i>Usmonova R.M.</i>	<i>- dotsent.</i>
<i>Boboqulov.J.Q.</i>	<i>- UKTTE bo‘limi boshlig‘i.</i>

Texnik muharrir: Axmedov S.T.

Maqolalar mazmuni va ma’lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas’ul.

Konferensiya materiallari to‘plami Navoiy viloyati PYMO‘MM Ilmiy-metodik kengashi (2023-yil 30-may, 3/1 navbatdan tashqari) qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

O'SMIRLARDA AGRESSIV VA AUTOAGRESSIV FENOMENI YUZAGA KELISHINING NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI

Ganjiev F.F.,

BuxDU psixologiya va sotsiologiya kafedrası dotsenti (PhD)

Yoshlarni psixologik jihatdan to'g'ri tarbiyalash muammosi ham ilmiy psixologiyaning yetakchi yo'nalishlaridan biri sifatida ko'p bor munozaralar manbai bo'lgan. Qolaversa, mamlakatimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ham o'sib kelayotgan yosh, bunyodkor avlodni nafaqat bugungi, balki ertangi taraqqiyot talablariga to'liq javob bera oluvchi shaxs sifatida shakllantirish uchun tegishli ijtimoiy psixologik tadqiqotlar olib borilishiga yanada jiddiyroq e'tibor qaratishni taqozo etadi. Aks holda bu narsa noxush oqibatlarga, ba'zan esa og'ir fojialarga, hatto ijtimoiy larzalarga ham sabab bo'ladi. Yosh yigit-qizlarimizning ishda, turmushda, oila va jamoa orasida o'z o'rnini topolmaslik holatlari ularning jamiyatda o'z qadrini yo'qotishga olib keladi. O'zbekiston yoshlar mamlakati. Shu bois, yoshlar ta'lim-tarbiyasi va kamolotiga alohida e'tibor qaratiladi. Eng avvalo, bu sohadagi ishlarni tashkil etishning huquqiy asoslari doimiy takomillashtirib borilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi qonunda yoshlarni huquqiy va ijtimoiy muhofaza qilish, iste'dodini qo'llab-quvvatlash masalalari qamrab olingan. Jumladan mamlakatimizda har bir yoshning psixologik xususiyalari e'tibordan chetda qolmaydi. Psixologiyada agressiya deganda, boshqalarni o'ziga bo'ysindirish yoki ularning ustidan hukmronlik qilish maqsadida, fantaziyasida (xayol surish) yoki real xulqatvorda namoyon bo'ladigan tendensiyanı (intilishni) tushunadilar. Ushbu tendensiya universal xarakterga ega bo'lsada, ammo "agressiya" atamasining o'zi umuman neytral ma'no kasb etadi. Aslida agressiya hayot va yashash qiziqishlariga xizmat qiladigan, pozitiv, hamda o'zining agressiv xohishini qoniqtirishga yo'naltirilgan, negativ ahamiyat kasb etishi mumkin.

Aggressiya psixik reallik sifatida aniq xarakteristikalariga ega: yo'naltirilganligi, namoyish etish shakllari, intensivlik. Aggressiyaning maqsadi - xususan jabrlanuvchiga azob (zarar) yetkazish (dushmanlik agressiyasi), hamda agressiyanı boshqa maqsadlarga erishish vositasi sifatida qo'llash (instrumental agressiya) hisoblanadi. Aggressiya tashqi ob'ektlarga insonlar va predmetlar yoki o'ziga yo'naltiriladi. Boshqa insonlarga yo'naltirilgan agressiya jamiyat uchun maxsus xavfni tashkil etadi. A.Bandura va R.Uolter uni asotsial agressiya deb ataganlar va uni ijtimoiy-destruktiv xarakterli xarakterlar bilan bog'laydilar, buning natijasida boshqa shaxs yoki mulkka zarar yetkazilishi mumkin, biroq bu harakatlar qonuniy nuqtai nazaridan jazolanmasligi ham mumkin. Bundan tashqari autoagressiv holatlar ham mavjud bo'lib ular quyidagi bir qancha psixologik jarayonlar bilan bog'liq. O'z joniga qasd qilishlar sonining ko'payishi o'smirlarda avtoagressiyaning ekstremal ko'rinishi sifatida bugungi kunda butun dunyoda va mamlakatimizda ham kuzatilmoqda. Shunday qilib, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi 15 yil ichida dunyoda 11 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan o'smirlar orasida o'z joniga qasd qilish holatlari ko'paygan. Bu hodisa qisman jamiyatimizning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy sohalarida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar bugungi kunda o'smirlarga qo'yiladigan talablarnı tubdan o'zgartirishga olib kelishi, ichki nomutanosiblik va shaxsiy taranglikni keltirib chiqarayotgani bilan izohlanadi va ekzistensial vakuumba hayotning ma'nosini yo'qotishga olib keladi. Bunday o'zgarishlarga eng sezgir bo'lgan o'smirlar davri biopsixosotsial evolyutsiya belgisi ostida davom etadi. O'smirlarning shaxsiyati "ikkilamchi inqiroz" deb ataladigan davrda shakllanadi.

Hozirgi vaqtda voyaga yetmaganlarda avtoagressiya fenomenini chuqur o'rganish zarur. O'smirlarning ijtimoiy-psixologik moslashuviga to'sqinlik qiladigan sharoitlarni hisobga olgan holda, ularning buzg'unchi xatti-harakatlarini zamonaviy voqeliklar kontekstida tushunish kerak. Avtoagressiya va ijtimoiy-psixologik moslashuv muammosi bir qator tadqiqotchilar tomonidan turli jihatlarida o'rganilgan.

Shu bilan birga, bugungi kunda avtoagressiv xatti-harakatlarning umumiy psixologik modellarini aniqlash va avtoagressiv xatti-harakatlarga moyil bo'lgan o'smirlarning shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilish vazifasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Shunday qilib, o'smirlarning avtoagressiv xulq-atvori va ijtimoiy-psixologik moslashuv o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish umumiy psixologik bilimlarning manfaatlari va zamonaviy jamiyat ehtiyojlari bilan bog'liq. Shu sababli, mavjud ishlanmalarga asoslanib, o'smir shaxsining moslashuv jarayonining psixologik determinantlari va xususiyatlarini o'rganish kerak, bu esa o'z vaqtida avtoagressiv tendentsiyalarning rivojlanishining oldini olishga imkon beradi.

Ushbu maqolada asosan avtoagressiv xulq-atvorning paydo bo'lishining zaruriy shartlarini ko'rib chiqamiz, uning o'ta og'irligi, o'smirlarning o'z joniga qasd qilish xatti-harakati farqini hisobga olgan holdagi terminologiyadir.

Dunyoda avtoagressiv xulq-atvor 19-asr oxiridan 20-asr boshlarida qadar o'rganila boshlandi. Yoshlar o'rtasidagi avtoagressiv xulq-atvor muammosiga bag'ishlangan juda ko'p miqdordagi xorijiy va mahalliy ishlarga qaramay, mamlakatimizda ushbu mavzu bo'yicha mintaqaviy statistik tadqiqotlar kam. Asosan, faqat namunaviy statistik ma'lumotlar mavjud. Biz hali ham yoshlarining o'z joniga qasd qilish xatti-harakatlarining haqiqiy darajasini va shakllarini bilmaymiz. O'z joniga qasd qilishning jinsi va yoshi prognozlarini mintaqaviy kontekstni hisobga olgan holda tahlil qilish va tushuntirish kerak. Shu bilan birga, vaziyatni tahlil qilish o'z joniga qasd qilish xatti-harakatlarining maxsus, "ichki" shakli sifatida "avto-agressiv tendentsiyalar" miqyosini baholamasdan bo'lmaydi.

O'smirlik davrida o'z joniga qasd qilishga urinishlar ko'p, asosan bu namoyishkorona avtoagressiv urinishlardir. Tajribani mustahkamlash bilan bunday urinishlar takrorlanishi mumkin. Ko'pincha o'smirlarda impulsiv tarzda sodir bo'ladi. O'smir ko'pincha o'z ehtiyojlarini qondirish uchun har to'siq tufayli stress va tajovuz tufayli o'z joniga qasd qilishga urinishadi.

O'smirlarda o'z joniga qasd qilish holatlari ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda ham kuzatilmoqda. D.Friman (1987) ma'lumotlariga ko'ra, o'z joniga qasd qilish 15 yoshdan 19 yoshgacha bo'lgan amerikalik o'smirlar va yoshlar orasida o'limning uchinchi (baxtsiz hodisalar va qotilliklardan keyin) sababidir. So'nggi o'n yilliklarda mamlakatimizda 10-14 va 15-19 yosh o'smirlarda o'z joniga qasd qilish darajasi 14 foizda va 17 foizga oshdi. Xuddi shu tendentsiya Markaziy Osiyoda, shuningdek bir qator boshqa mamlakatlarda ham kuzatilmoqda.

Ushbu qisqacha tahlildan ko'ramizki, yoshlar o'rtasida avtoagressiv xulq-atvor muammosi butun dunyoda mavjud. Bu yana bir bor muammoning jiddiyligini va o'smirlar o'rtasida avtoagressiv xatti-harakatlar tendentsiyalarini o'rganish zarurligini tavsiflaydi. Avtoagressiya hodisalariga o'zini asossiz xavf-xatarga duchor qilish istagi (ekstremal), xavfli vaziyatlarni qidirish, o'ziga zarar yetkazadigan sevimli mashg'ulotlari (giyohvandlik, mastlik) kabi yashirin shakllar ham bo'lishi mumkin. So'nggi yillarda faqat aniqlangan (qayd etilgan) avto-agressiv harakatlarning halokatli o'sishi ushbu hodisaning oldini olishning nazariy va amaliy usullarini zudlik bilan ishlab chiqish zarurligini keltirib chiqarmoqda.

Psixoz holatidagi ruhiy kasallar psixopatologik tajribalar (aldanishlar, gallyutsinatsiyalar) ta'siri ostida avto-agressiv harakatlarni amalga oshirish avtoagressiv xatti-harakatlar sifatida tasniflanishi kerak.

Yuqoridagilardan avtoagressiv xulq-atvor insonning somatik yoki ruhiy salomatligiga har qanday zarar yetkazishga qaratilgan harakatlardir, degan xulosaga kelish mumkin.

Muammoni o'rganish uchun masalaning tarixiga murojaat qilamiz va ushbu muammoning asosiy nazariy va uslubiy tushunchalarini ko'rib chiqamiz. Avto-agressiv xatti-harakatlar muammosi juda qadim zamonlardan beri mavjud. Tadqiqotchilar "O'z ruhidan ko'ngli to'qilganlarning bahsi" she'riy asarini Qadimgi Misr davriga bog'lashadi. Ushbu matnni yozgan noma'lum muallif o'z holatini qanday ta'riflaydi: "Men uchun o'lim endi kasallarning shifosi va azob-uqubat asirligining natijasi bo'lib tuyuladi".

Insoniyat tarixida avto-agressiv xulq-atvor muammosi turli yo'llar bilan baholangan: qattiq qoralashdan tortib, o'z joniga qasd qilishni hayotni tugatishning munosib usuli sifatida tan olishgacha.

Turli tarixiy davrlarda turli jamiyatlarda, ba'zan esa bir jamiyatning turli qatlamlarida bu hodisaga qarama-qarshi axloqiy baholar berilgan. Ko'pgina xalqlarda o'z joniga qasd qilish taslim bo'lish yoki qullikdan afzalroq deb hisoblangan. Hindiston, Xitoy, Yaponiyada esa bu nisbatan keng tarqalgan va ba'zi hollarda ijtimoiy retsept xarakteriga ega edi. Aksincha, Sparta va Afinada o'z joniga qasd qilganlarning jasadlari nafrat alomatlari bilan yoqib yuborilgan. Ushbu harakatning salbiy asosini yunon faylasuflari: Pifagor, Sokrat, Platon, Aristotel ta'limotlarida topish mumkin.

Muammoning fanlararo qisqacha tahlili shuni ko'rsatadiki, bu yerda taxminlarning tarqalishi mavjud, turli tarixiy davrlar va turli xalqlar orasida. Biz avtoagressiv xulq-atvor demografik jihatdan barqaror hodisa bo'lib, asosan individual ildizlarga ega ekanligini ko'ramiz. Zamonaviy dunyoda avtoagressiv harakatlar uzoq vaqtdan beri asosan shahar hodisasi deb hisoblanadi. O'z joniga qasd qilish bilan bog'liq ijtimoiy sabablar shaharda eng katta kuch bilan namoyon bo'lishi mumkin. Agar o'z joniga qasd qilish hodisasining milliy tabiati haqida gapiradigan bo'lsak, shimoliy xalqlar janubiy xalqlarga qaraganda o'z joniga qasd qilishga ko'proq moyil ekanligi va bir hududda yashash turli millat vakillari uchun tur xil ko'rsatkichlarni berishi mumkinligi aniqlandi.

Yuqorida aytilganlardan xulosa chiqarish mumkin: o'z joniga qasd qilish bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy sharoitlar ijtimoiy hayotning asosiy sabablari bo'la olmaydi, shuning uchun o'z joniga qasd qilishning rivojlanishini ilmiy bashorat qilish imkoniyatlari juda kam. O'z joniga qasd qilishning ichki sabablarini tahlil qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ганжиев Ф.Ф., Қодирова М.Д. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ МУАССАСАСИ ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИ ИJTIMOЙ-ПСИХОЛОГИК МОСЛАШУВИНИНГ ОЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. //Педагогик маҳорат. Илмий журнал. – Бухоро. 2020.№2. – Б. 109-111. (19.00.00. №7).
2. Ганжиев Ф.Ф., Тўлаев Ҳ.О. Researching the scope of the professional competence within activities. //International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. Impact Factor ICV = 6. 630 Philadelphia, USA. 2019. –Б. 388-391.
3. Ганжиев Ф.Ф., Қосимова С.Б. Heads Of Competence In Psychologically School Education. International journal of scientific & Technology research volume 9, issue. 2020. -Б. 2787-2789.
4. F.F. Ganjiev. The basis of social and psychological adaptation of children in the conditions of preschool education. Bulletin of integrative psychology. Journal for psychologists, 59-64.

	guruhlarda ishlash afzalliklari	
<i>Mirzayeva Sh.R.</i>	Psixologiyaning rivojlanishi muammolari va yechimlari hamda fanlararo integratsiya tushunchasi	63
<i>Raxmonova G.S.</i>	Innovatsiyon ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi psixologik omillarning o'rni	65
<i>Nurova O.S.</i>	Ta'lim jarayonida oila, maktabgacha ta'lim muassasasi hamkorligi	66

2-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK OMILLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

<i>Қосимов У.А.</i>	Компетентликининг психологик жиҳатлари	69
<i>Numonova D.U.</i>	Bolalarning o'quv faoliyati samaradorligini oshirish pedagogik muammosi: tahliliy talqin	73
<i>Усманова Р.М.</i>	Профессиональные навыки современного учителя, применение интерактивных методов на уроках	77
<i>Karimova D.A.</i>	Barkamol avlod shaxsini tarbiyalash - zamon talabi	79
<i>G'ulomova N.S.</i>	"G'aroyib us-sig'ar" devonida g'azallarining tarixiy va ta'limiy ahamiyati	82
<i>Рамазонов Ж.Д., Рўзиева Ф.Ф.</i>	Оилавий тарбия – ўсмирлар девиант хулқ-атвори олдини олишнинг кафолатидир	85
<i>Ganjiev F.F.</i>	O'smirlarda agressiv va autoagressiv fenomeni yuzaga kelishining nazariy metodologik asoslari	87
<i>Сулейманова Ф.З., Останов Ш.Ш.</i>	Синдром дефицита внимания, гиперактивность у детей	90
<i>Астанақулов К.М.</i>	Ёшларда соғлом турмуш маданиятини шакллантириш жараёнида миллий-худудий ёндашув	94
<i>Djurayeva P.S.</i>	Yosh avlodni zamonaviy jamiyatda hayotga tayyorlashda differentsial yondoshuv samaradorligi	99
<i>Қораев З.Х.</i>	Муносабат мотивациясини ўрганиш услуги	102
<i>Azizova S.</i>	O'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyi	105
<i>Suvanova M.</i>	Marosimlarga oid etnografik lakunalar	107
<i>Narzullayev N.H.</i>	Ta'lim sifatini oshirishda dars jarayonlarida innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish	110
<i>Hamdamova N.X.</i>	Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo'llari	112
<i>Qorayeva L.Z.</i>	O'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'sir etuvchi usullar	113
<i>Hakimova F.X.</i>	Pedagog faoliyatida psixologiyaning o'rni	115
<i>Berdiyeva D.R.</i>	Bolalarda jinoiy xulq-atvor shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar	118
<i>Majidova Z.Yu.</i>	O'quvchilarning deviant xatti-harakatlari mohiyatini ochib beruvchi asosiy nazariy qoidalar	121
<i>Haqnazarova O.</i>	O'quvchilarda lingvistik tahlil ko'nikmasini shakllantirish	124
<i>Izzatova M.A.</i>	O'quvchi shaxsining samarali shakllanishida psixologik iqlimning roli	127
<i>Muxammadiyeva L.N.</i>	Turkiston assr davriy matbuotining umumiy xususiyatlari	129

**“MILLIY TA’LIM YARATILISHDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR” MAVZUSIDAGI**

**XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

2023-yil, 26-may.

Texnik muharrir

Axmedov S.T.

«Qo‘ldovli yangi obod» x/κ matbaa bo‘limida chop etildi.
Adadi 100 nusxa. Buyurtma №30. hajmi 281 bet. Format A5. 2023-yil.